

BESTSELLER



STELIAN TĂNASE

Zvonuri despre sfârșitul lumii

Album de familie:
București, 1944–1953

CORÎN
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

EDIȚIE REVĂZUTĂ ȘI ADĂUGITĂ

STELIAN TĂNASE

Zvonuri despre sfârșitul lumii

Album de familie:
București, 1944–1953

Ediția a doua, revăzută și adăugită

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

—2024—

*„Adă-l, Istorie, mai repede pe Stalin
cu oștile lui needucate! E singura nădejde!”*

Miron Radu Paraschivescu (*Jurnalul unui cobai*)

*„Când ai puterea în mână, ai pe
Diavolul sălășluit pe umărul drept...”*

Gala Galaction (*Jurnal*)

Capitolul 1

Ce lipsește din almanahul Universul

Am un vechi interes pentru almanahuri. Apăreau, de regulă, la final de an, publicate de marile cotidiene ca supliment. Se vindeau bine, erau o afacere de presă pentru Sărbătorile de iarnă. Într-o vreme, căutam ediții vechi prin anticariate, la târguri, la diverși negustori care desfăceau tipărituri. Mă interesa imaginea unei lumi despre ea însăși în circumstanțe precise. Almanahurile nu sunt o sursă bună de informații. Doar ca să-ți faci o impresie despre *La Belle Époque*, sau anii care au precedat suirea pe tron a regelui Mihai, sau acapararea puterii de către comuniști. Erau mai mult niște albume de familie tratând subiecte de toată mâna. Aș spune că nu le lipsea o doză de superficialitate, dimpotrivă. Cuprindeau cu larghețe fotografii reprezentând figuri celebre ale epocii, vedetele studiourilor cinematografice, povești populare. E totuși o luare de temperatură a momentului. Dacă răsfoiești *Almanahul Universul 1944*, dai de tot felul de lucruri. Poți să te dumirești la ce se aștepta lumea în anul de cotitură care urma. La București, lumea începea să aibă certitudinea că Armata Roșie se pregătea să ocupe România. Atmosfera – până atunci, neutră și relativ relaxată – devenea brusc una de teamă și panică. Mai ales după Stalingrad, Kursk și evacuarea Crimeii.

Din almanah – doar o lectură ușoară, de peron – subiectele fierbinți lipsesc cu desăvârșire (războiul, apropierea Armatei

Roșii, camuflajul, listele cu morți și răniți...). Vinde iluzii și speranțe, asigură cititorul că totul va fi bine. Politica și operațiunile militare nu își au locul aici. Cititorii nu trebuie alarmați cu niciun chip. Nu este cazul să fie îngrijorați sau înfricoșați. Digestia și somnul nu trebuie deranjate. Era de preferat ca cititorii *Universului* să își petreacă timpul descifrând rebusuri. Sau privind fotografii cu femei frumoase, peisaje spectaculoase, citind istorii de călătorie în locuri exotice care te fac să visezi. Marile griji erau ținute de parte. Dezastrul care se apropia nu există în niciuna din aceste pagini „bogat ilustrate”. *Almanahul Universul 1944* oferă o imagine blurată a lumii românești din acel an. Ce ar fi făcut bucureșteanul dacă i-ar fi spus cineva ce nenorociri aveau să se abată asupra lui? Și nu era vorba de doi-trei ani, ci de o jumătate de secol.

Unele situații erau totuși previzibile. Se petreceau fel de fel de lucruri care anunțau, într-un fel sau altul, dezastrul. Unii se făceau că nu înțeleg ce se petrece sau pretindeau că nu le pasă – erau inconștienți, șarjau. „Fie ce-o fi!”, își spuneau, așteptând, pesimiști, evenimentele. Erau și presentimentele, intuițiile. Fatalitatea juca și ea un rol important. Românul este fatalist, orice s-ar spune. Unii – puțini, la început –, cu instinct de conservare mai puternic, își pregăteau valizele pentru a se refugia în Occident, de preferință în Spania sau în Elveția. Numai cei cu averi serioase, se înțelege. Omul obișnuit se vedea obligat să rămână la București, eventual, să se roage prin biserici să-l scape de urgia ce se apropia.

Nici presimțirile și premonițiile nu lipseau. Un exemplu minor. Intervievat de publicația săptămânală *Spectator*, Ion Marin Sadoveanu anunța apariția romanului său, „Sfârșit de veac în București”, la Editura Soccec. E un roman cu un profund sentiment al unui final de epocă. Titlul se potrivește perfect cu agonia vechii României, care tocmai se prefigura. O lume se prăbușea, inexorabil. Dacă știai să ascuți (zvonuri, bârfe, știri la Radio Londra), observai schimbarea. Treptat, se instala haosul, nimic nu mai era

ca înainte. Mai rău era că se putea întâmpla orice. În decembrie 1944 – ianuarie 1945, când apăreau la chioșcuri almanahurile, deja se simțea în aer sentimentul că se petrece ceva grav. Se auzeau acordurile unui recviem. Bucureștii își trăiau ultimele zile și nopți. În acest op, vă spun povestea trecerii de la o lume la alta, ce se pregătea în acele zile. Nimic despre Apocalips, deocamdată.

Intrigă și iubire

La 1 martie 1944 a avut loc la Teatrul Alhambra premiera piesei lui Mihail Sebastian, *Steaua fără nume*. Ideea piesei i-a venit autorului în iarna lui 1942–1943. Ca evreu, a fost obligat să trudească la curățirea zăpezii. În fiecare zi, 12 ceasuri, de la 6 în zori până la 6 seara, era prezent la halta Grivița să dea la lopată. Monotonia lucrului l-a împins la reverie, așa a conceput intriga unei noi piese. Nu avea nicio speranță să fie jucată. Evreilor le era interzis să apară pe afișul teatrelor românești. S-a gândit să scrie piesa împreună cu alții, etnici români de astă dată, sau să le vândă ideea. Banii câștigați l-ar fi ajutat să-și achite taxele cenerate evreilor. Dacă nu plătea, risca să fie deportat. Sebastian le-a expus proiectul Norei Piacentini și lui Mircea Șeptilici, în iarna lui 1943–1944. „Scrie și te jucăm!”, i-ar fi spus cei doi. Câteva luni, Sebastian a lăsat proiectul deoparte. A scris la altă piesă, *Insula*. A citit mult din romanele lui Balzac și Jane Austen. A umblat prin oraș să împrumute bani. A urmărit prin ziare ce se petrecea pe teatrele de război, în Rusia, în nordul Africii, la Conferința de la Casablanca. A abandonat scrierea piesei *Insula* și s-a întors la *Ursa Mare*, titlul provizoriu pentru ce va fi ulterior *Steaua fără nume*. Tragismul războiului își face loc abundent în paginile jurnalului său. Refugiul lui este scrisul. Scrie de toate, pentru a supraviețui. Lucrează la negru pentru diferite teatre, stilizează, traduce. Este invitat de Anton Bibescu la Corcova, moșia sa din Mehedinți. În răzgul petrecut aici, elaborează

primele două acte ale piesei. Depărtarea de București, unde nu găsea o clipă de singurătate, îi priește. Se gândește să își trimită piesele la New York sau la Londra pentru a fi jucate acolo. Îl preocupă războiul. Supraviețuirea lui – ca evreu – depindea de ce se întâmplă pe teatrele de război. Veștile proaste abundă – un discurs amenințător al lui Goebbels, vestea că Wilhelm Filderman, șeful comunității evreiești, a fost deportat în Transnistria. În iunie începe să traducă *Pride and Prejudice*, de Jane Austen. Întrerupe traducerea pentru a stiliza *Paharul de apă*, de Eugen Scribe, pentru trupa lui Sică Alexandrescu. În iulie 1943, a avut loc marea bătălie de tancuri de la Kursk. Anglo-americanii au debarcat în Sicilia. La 26 iulie 1943, a sosit vestea demiterii și arestării lui Benito Mussolini.

Trei zile mai târziu, Sebastian pleacă la Corcova, de unde se întoarce după 5 săptămâni, vineri, 3 septembrie. Își găsisse liniștea departe de București, suficient pentru a scrie primele două acte ale noii sale piese. Le citește gazdelor, soții Bibescu. Sebastian are primele reacții. Se întoarce la București și este „înghițit” de diverse alte activități. Urmărește în continuare războiul cu ajutorul aparatului de radio. În fiecare zi ascultă cinci-șase posturi. Știrile de pe teatrele de operații sunt fundalul existenței sale. Citește Balzac și Shakespeare. Nu mai regăsește liniștea necesară să scrie actul trei. Nora Piacentini îi amintește promisiunea de a scrie o piesă pentru trupa ei. În seara de 13 decembrie 1943, împreună cu Mircea Șeptilici trece pe la Sebastian, care locuia în apropiere. Toată noaptea citesc cele două acte scrise la Corcova. Piesa le place. Dar cum să o montezi? Sebastian era evreu, toată lumea știe asta. Cenzura și Direcția Teatrelor nu ar fi aprobat jucarea ei. Legile rasiale erau în vigoare. Doar dacă nu se găsea cineva, un român, dispus să ia piesa asupra lui. Sebastian este acord cu ideea. Quiproquoul este un procedeu teatral, nu? Decât să zacă într-un sertar până la sfârșitul războiului – și nimeni nu știa când

se va întâmpla asta –, mai bine să fie pusă în scenă. Dar cine ar fi riscat o astfel de impostură? Acoperirea unui evreu era pedepsită aspru de lege. De unde să găsești pe cineva în carne și oase dispus să-și ia asemenea riscuri? Întâi, trebuia găsit un regizor care să fie inițiat. Aveau deja un patron de sală, Nicu Vlădoianu, proprietarul sălii Alhambra, dornic să-i găzduiască. Regizor trebuia să fie Soare Z. Soare. Spre lauda lui, Soare Z. Soare acceptă planul. Nora Piacentini îl invită a doua zi, 14 decembrie, după citirea piesei la Capșa, îi cere colaborarea și, bineînțeles, discreție. Ceilalți membri ai trupei, Marcel Anghelescu și Radu Beligan, nu sunt informați despre adevăratul autor al piesei. Exista pericolul unei indiscreții care să năruie totul.

În vreme ce Nora Piacentini îl convinge pe regizorul Soare Z. Soare, marți, 14 decembrie la Capșa, Sebastian și Șeptilici dictează pentru trei dactilografe primele două acte. Se conturează scenariul acoperirii lui Sebastian. Se alege un nume literar, „Victor Mincu”. Este schimbat titlul din *Ursa Mare*, într-unul mai comercial, *Steaua fără nume*. Piesa este citită la teatru cu actorii. Sebastian nu participă, îi așteaptă pe cei doi într-o cafenea din apropiere. Actorii sunt entuziasmați, Soare Z. Soare îi spune la telefon: „Este o capodoperă!” Problema e că piesa încă nu e terminată. Sebastian scrie actul trei într-o săptămână, până la 21 decembrie, când se intră în repetiții. Toată lumea întreabă de ce nu apare autorul? Cum Soare luase răspunderea spectacolului, pretinde că autorul ar fi un debutant din Galați, care i-ar fi fost profesor. Într-un interviu din toamna lui 1944 pentru revista *Cortina*, Sebastian spunea: „Personajul astfel inventat, avea să devină pentru noi, cu vremea, o grea povară. Cât l-am urât pe acest Victor Mincu!”

Cu cât premiera se apropia, tensiunea în trupă era tot mai mare. Apar și ziaristii ațâțați de pregătirile secrete de la Alhambra. Zvonurile despre noua piesă stârnesc curiozitatea. Secretul e din

ce în ce mai greu de păstrat. Orice indiscreție ar fi fatală. Soare Z. Soare propune ca, dacă lucrurile merg prost, să nu se renunțe, ci să încheie repetițiile repede și să se anunțe premiera. Iar dacă, din nefericire, se întâmplă ceva grav, să pretindă că el este autorul piesei. Ar fi fost crezut, pentru că era un om de teatru cunoscut. Cel mai insistent să afle identitatea autorului a fost Radu Beligan. Juca rolul profesorului Miroiu și ar fi vrut să discute cu autorul despre personaj. Într-un turneu, când trupa s-a oprit la Galați, a cerut insistent să îl cunoască. Farsa lui Șeptilici și Soare l-a îndepărtat de scopul său. Degeaba a ajuns Beligan la poliție și a căutat prin licee și prin barou să îl întâlnească pe „Victor Mincu”. Trupa s-a întors din turneu la mijlocul lui februarie. Premiera e hotărâtă pentru 1 martie. Bineînțeles, dacă nu vor fi deconspirați până atunci, iar Direcția Teatrelor nu va interzice spectacolul.

Chiar înainte de ziua premierei, apare un articol semnat Mircea Ștefănescu, și el dramaturg. Ștefănescu apucase să citească piesa în manuscris. Salută pe debutantul „Victor Mincu” ca un autor de valoare apărut în teatrul românesc! O săptămână mai târziu, apare un alt articol, de data asta sub semnătura lui Nicolae Carandino. Se vorbește insistent despre autorul necunoscut. Al cui e pseudonimul? Ziarele publicau frecvent note, articole, înțepături, ecouri din culise... Toată lumea se întreba cine a scris piesa de la Alhambra. Nimeni din trupă nu răspundea. E clar de ce. Nu ar mai fi existat nicio premieră. „De la bănuială la insinuare, de la insinuare la delațiune, calea nu e lungă. În pagina teatrală a unui cotidian politic, astăzi dispărut, cineva cerea Direcției Generale a Teatrelor să facă lumină în această gravă chestie...”, își amintește Sebastian într-un interviu din toamna lui 1944. Revista conține un reportaj pe trei coloane. Titlul: „Cine este autorul piesei *Steaua fără nume*? Nu e un debutant, nu e Victor Mincu. Noi îl cunoaștem

foarte bine... Este Mihail... Sadoveanu!” Apropierea numelor lui Mihail Sebastian de Mihail Sadoveanu era voită. Revista de teatru *Cortina* era bine informată. Publicația se juca cu nervii celor din trupa Alhambra. Nicolae Carandino cunoștea autorul, citise piesa în manuscris și, după stil, ghicise că era vorba de Mihail Sebastian. Dar nu voise să dezvăluie adevărul în presă. Era prieten cu Sebastian și știa ce urmări ar fi avut asupra spectacolului și a tuturor celor amestecați în „complot”.

În urma zarvei iscate, Direcția Teatrelor a cerut să se prezinte autorul cu actele de origine etnică pentru a atesta că e român. Dacă nu se executa ordinul, premiera nu era autorizată. Și asta, cu numai o săptămână înainte de data stabilită pentru primul spectacol. Tensiunea a ajuns la paroxism. Era nevoie de cineva mai puțin expus și dispus să joace rolul... autorului. Apare soluția salvatoare. Ștefan Enescu, un avocat care locuia în același bloc cu Piacentini și Șeptilici, soțul actriței Aglae Metaxa, a acceptat să joace rolul „autorului piesei”. Era mare iubitor de teatru. Fusesse coleg cu Sebastian la Liceul „Nicolae Bălcescu” din Brăila. Ca și Sebastian, era avocat, Enescu ceva mai tânăr. Ideea i-a aparținut lui Mircea Șeptilici, care îl cunoștea. Enescu publica uneori în presa literară. Manuscrisul lui Sebastian a fost ars, pentru a nu se păstra dovada adevăratului autor. Avocatul Enescu a copiat de mână toată piesa pentru a face „proba” că el este „autorul”. Însotit de Ștefan Enescu și Nicu Vlădoianu, Soare Z. Soare s-a prezentat la Direcția Teatrelor. Aici a reușit să convingă juriul că avocatul Ștefan Enescu este autorul piesei.

Premiera a avut loc la 1 martie 1944. Emoțiile nu s-au încheiat. La câteva zile după premieră, Neagu Rădulescu a publicat mai multe caricaturi ale actorilor cu o anagramă. Literele formau numele „Mihail Sebastian”. La cinci zile după premieră, sub semnătura lui V. Mardare, apare un articol în ziarul

Universul, intitulat „Camuflaj în teatru”. Spectacolul este criticat și din nou se pune chestiunea autorului, nu e cumva evreu? Din fericire, avocatul Ștefan Enescu nu este intimidat de virulența atacului. El obține un drept la replică, publicat în ziua următoare în *Universul*. Afirmă, sub semnătură, că este autorul piesei *Steaua fără nume*. Abia acum campania de presă încetează.

Piesa a avut un mare succes. Aplauzele și ovațiile au durat minute în șir. Este chemat la rampă autorul. Apare Ștefan Enescu. Sala Alhambra este arhiplină la fiecare reprezentație. Fără îndoială, acesta e marele succes al stagiunii. Contractul dintre trupa Piacentini și Șeptilici și sala Alhambra expira la 15 aprilie. Spectacolul *Steaua fără nume* s-a jucat vreme de șase săptămâni, până când stagiunea s-a întrerupt din cauza bombardamentelor aeriene anglo-americane. Mai mulți actori s-au refugiat în afara Bucureștiului. Ca multă lume, de altfel.

București între lumi

Pe la începutul anilor '90, m-am invitat la Maria Banuș – locuia într-un bloc pe Bulevardul Dacia. Îi purtam încă sâmbete – fusesem silit în primii ani de școală să învăț pe de rost poezii de-ale ei dedicate Partidului. M-a primit ca pe un dușman de clasă. Probabil, citise din editorialele mele anticomuniste sau mă preceda reputația pe care o aveam atunci de „radical”, eu știu?... Mă întrebam dacă mai crede în cauza proletariatu-lui și în Marx, Engels, Lenin. Erau idealurile ei de tinerețe. Era membră a Partidului Comunist din România (PCdR) încă din anii '30. Ajunsesem la ea pentru că mă documentam pentru o carte despre anii '50 (moartea lui Stalin, raportul lui Hrușciov, Revoluția din Ungaria etc.). Ea fusese o figură importantă, ca poetă oficială a regimului. Aș că l-am rugat pe Geo Șerban să-mi mijlocească această întâlnire.

Când începe povestea, în anii '30, Maria Banuș era elevă de liceu și avea veleități de poetă. Zaharia Stancu conducea revista *Azi*. Redacția se găsea pe strada Mihail Cornea nr. 25. Locuiesc pe această stradă de peste 20 de ani. Azi, străzii îi zice Gala Galaction. Totul începe într-o zi când adolescența Maria Banuș îi aduce câteva poezii lui Zaharia Stancu. El, mai în vârstă, însurat, ea, foarte tânără. I-aș spune naivă. Scenariu tipic. Ea e orbită de „statura” gazetarului. El, un faun dornic de noi cuceriri feminine. Bineînțeles, urmează o idilă toridă. Dar povestea – ca orice poveste de acest fel – se destramă. Amorezul e un personaj dubios, descoperă îndrăgostita noastră, în cele din urmă. E părăsită. Amorezul ei copt este lipsit de caracter, nu o iubește, se folosește de ea, are și alte amante, o minte, o bate. Inevitabil, se despart. După o lungă tăcere, în timpul războiului, Zaharia Stancu îi cere s-o vadă. Motivele sunt altele decât crede ea, chiar dacă ambalate în declarații nostalgice de amor.

Suntem în primăvara lui 1944, Armata Roșie se apropie de granițele României. Stancu se gândește la destinul lui. Acesta depinde de deznodământul războiului. Stancu e un animal de pradă. Sorții sunt clari, România va fi ocupată de Armata Roșie, iar comuniștii vor lua puterea. Aceste întâlniri clandestine din iarna-primăvara lui 1944 îi creează Mariei Banuș o situație sufletească dificilă. Încă îl iubește, amintirile o răscolesc. Citez: „Cu Zaharia [Stancu, *n.a.*], din nou în Grădina Icoanei, la ultima noastră «întâlnire» politică. Nemții sunt pe dric. Rușii înaintează. Zaharia face afaceri bune. Sunt legătura lui cu Mișcarea [comunistă, *n.a.*]. Martora frumoasei lui atitudini. Dă ceva bani. Mă îngheață. Îl observ, e crud. Are părul negru ca pana corbului, lipit cu o pomadă. Și un moț rebel i s-a ridicat ridicol spre ceafă. Chipul îmi pare vulgar, îngrășat, o mutră de parvenit.”¹

¹ Maria Banuș, *Însemnările mele*, vol. 1 (1927–1944), text stabilit, note și comentarii de Geo Șerban, Editura Cartea Românească, București, 2014, p. 416.

Cuprins

Capitolul 1 – <i>Ce lipsește din almanahul Universul</i>	7
Capitolul 2 – „Nu credeți în zvonuri!”	51
Capitolul 3 – <i>Lumea cu capul în jos</i>	75
Capitolul 4 – <i>Ialta</i>	99
Capitolul 5 – <i>Potsdam</i>	144
Capitolul 6 – <i>Malagamba</i>	177
Capitolul 7 – <i>Struma, o tragedie</i>	217
Capitolul 8 – <i>Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei</i>	265
Capitolul 9 – <i>Revelioane de pomină</i>	331
Capitolul 10 – <i>Birturi, spirturi, flirturi</i>	377
Capitolul 11 – „Americanii plătește cât un kil de pește!”	421
Capitolul 12 – <i>Regele și patria</i>	469
Capitolul 13 – <i>Cominform fără cloroform</i>	485
Capitolul 14 – <i>Armagedon</i>	513
<i>Index</i>	565

Cu talentul său inegalabil, autorul descrie fapte de zi cu zi, viața cotidiană. Sinucideri și crime care au cutremurat Bucureștiul, drame sentimentale, intrigi de tot felul și violențe ale bandelor de gangsteri care seamănă haosul, teroarea și panica. „Istoria mică”, așa cum se spune. Doar în fundal regăsim marile evenimente: lovitura de palat de la 23 august 1944, intrarea Armatei Roșii, armistițiul de la Moscova, conferințele de la Ialta și Potsdam...

Sub ochii cititorului se perindă saloane de dans, grădini de vară, restaurante, mahalale – Colentina, Grivița, Ferentari, Bellu. Sunt descrise cinematografele, teatrele, piețele Matache Măcelaru, Filantropia și Obor. Vin la rând magazinele de stofe și de bijuterii, cafenelele Corso, Capșa, Athenée Palace. Sediile ambasadelor, ministerelor și partidelor, ale tribunalelor și secțiilor de poliție. Hipodromul Băneasa și cursele de cai, Palatul Regal, vilele elitei bucureștene. Apoi sunt medicii de cartier, prostituatela din Crucea de Piatră, comersanții, dizeurii la modă, fanții de mahala, toți forfotind în paginile îngălbenite din presa timpului. La bariera acestui oraș cu toate ale lui apare *Krasnaia Armia*, cu soldați desculți, cocoțați adesea pe tancuri Sherman, *Made in USA*. Așa începe ocupația sovietică.



Confidențial. Misiunea Statelor Unite, București. „Poporul român caută o cale de scăpare, dar până acum nu se întrezărește nici cea mai palidă nădejde în afară de un al treilea război mondial. Discuții în legătură cu posibilitatea unui nou război se aud din ce în ce mai des și nu poate fi o altă explicație decât că, oricât de cumplit ar fi pentru România, masa poporului îl dorește. Zvonurile pieței cum că ar fi început războiul sunt ceva obișnuit; zvonuri care se răspândesc rapid sunt primite cu satisfacție de cei care le cred. [...] Majoritatea pare resemnată la gândul războiului și, în pofida tuturor încercărilor făcute în lume pentru o pace de durată, așteaptă declanșarea acestuia”, notează Ray Melbourne, diplomat american de la ambasada din București, într-un raport către Departamentul de Stat.



Carte recomandată de

Historia

Parteneri media:



**OBSERVATOR
CULTURAL**

